

مطالعه تطبیقی کلیسای نور و کلیسای روی آب تادائو آندو، با سیر آفاقی و انفسی، (بر اساس نوع نگاه به معبود در آموزه‌های دینی)

عبدالمهدی سعادت، سعیده معصومی

دانشگاه آزاد پروفیسور حسابی تفرش (مسئول)، استادیار دانشگاه فرهنگیان واحد قم، پردیس حضرت معصومه (س)

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۲/۱۲/۲۰

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۱۰/۰۹

چکیده

جستار پیش رو پژوهشی پیرامون کلیسای نور و کلیسای آب تادائو آندو و مقایسه آن دو با سیر آفاقی و انفسی مطروحه در آیات، روایات، نظریات و معماری اسلامی است، که در جهت نوع نگاه به خالق، معبود و عبادت اوست. فلذا تحقیق حاضر بین رشته‌ای و با رویکرد تحلیلی است. هدف این پژوهش بررسی سیر آفاقی و انفسی با توجه به نوع جایگاه معبود و شیوه توجه به آن از طریق تشریح و مقایسه کلیسای نور و کلیسای آب است. پرسش اصلی تحقیق این است که سیر آفاقی و انفسی در جهت رسیدن به کمال عبادت در مکان عبادی، چگونه و به چه نحوی با کلیسای نور و کلیسای آب ارتباط برقرار می‌کند؟ نتایج این پژوهش - با توجه به فطری و درونی بودن حس پرستش - حاکی از این است که فارغ از اینکه محل عبادت کلیسا باشد یا مسجد، برای نیل به توجه بیش از پیش به هدف آن مکان که عبادت خداوند است، باید گذاری صورت گیرد از سیر در آفاق و نشانه‌های خداوند به سیر در انفس. این حرکت در شیوه طراحی و هندسه این دو کلیسا به چشم می‌خورد. هرچند سیر آفاقی در این دو مکان مانند مساجد اسلامی نیست اما کلیسای نور دارای سیر انفسی درونی با حضور قلب و شهود عرفانی است و کلیسای آب دارای سیر انفسی مناسب برای قوه تفکر و تعقل انسان است.

واژه‌های کلیدی: مطالعه تطبیقی، کلیسای نور، کلیسای آب، تادائو آندو، سیر آفاقی و سیر انفسی

مقدمه

معماری چگونه می‌تواند زبان مشترکی برای بیان مفاهیمی همچون حس عبادت و نوع نگاه به معبود در فرهنگ‌ها و مذاهب مختلف باشد؟ ادیان توحیدی حس پرستش را امری فطری می‌دانند و معتقدند که همه انسان‌ها فارغ از رنگ و لباس و نژادشان خدا را در درون و محیط بیرونشان می‌جویند. از این رو مسجد، کلیسا، کنیسه و... را خانه خدا و محل خاص عبادت او می‌نامند. محققان بسیاری در پژوهش‌های خود به نقد و شرح انواع عبادتگاه‌ها پرداخته و از ساحت‌های متفاوت و مختلف فلسفی، تاریخی، فرهنگی، کالبدی و... این آثار را بررسی کرده‌اند. مقالات بسیاری هم در مورد آثار تادائو آندو به ویژه کلیسای نور و کلیسای روی آب وی نوشته شده است و آن دو را از نظر نور موجود در بنا، ارتباط با طبیعت، سادگی فرم و... مورد مطالعه قرار داده‌اند.

به اعتقاد آندو، معماری باید بتواند افزون بر رعایت استانداردهایی مانند کارایی و راحتی، روح انسان را تعالی بخشد و غنی سازد. او برای رسیدن به این هدف از معماری سنتی ژاپنی که ریشه در فرهنگ او نیز دارد، بهره جسته است. در این راستا ابتدا طبیعت، و عناصر آن را همچون نور، آب و پوشش گیاهی را در کالبد معماری خویش قرار داده و سپس آنها را به عناصر معماری تبدیل کرده است (آندو ۱۳۸۹: ۱۰). آندو از جنبه‌های قدیمی و اساسی معماران سنتی مانند جلوه نور، به کاربردن هر چه کمتر مواد و مصالح و رابطه انسان با طبیعت تعبیر و تفسیر تازه‌ای را ارائه می‌دهد. آندو پسامدرنیسم را دارای رویکردی صوری و در حد به کار بردن تزئینات نوستالژیک می‌داند (سلسور ۱۳۸۸: ۱۷).

این پژوهش بر آن است تا از زاویه‌ای دیگر به کلیسای نور و کلیسای روی آب بنگرد و با مقایسه آن‌ها با مفاهیم اسلامی، به عوامل مشترک موجود در آنان برای بیان حس عبادت پی ببرد. این در تحقیق در سه مسیر جدا از هم پیش می‌رود و نهایتاً در نقطه‌ای مشترک به پایان می‌رسد. در گام نخست، این دو کلیسا تشریح شده و از نظر نوع نگاه به هدف - که همان توجه به صلیب به عنوان عنصر و سمبل مادی توجه به خالق است - بررسی می‌شوند. پژوهش در گام دوم خود، نوع نگاه به معبود و توجه به او را با مطالعه چند آیه از قرآن کریم مطرح کرده و آنها را با توجه به نظر برخی از مفسرین نقل می‌کند. در گام سوم، با بیان هندسه آفاقی و انفسی که در معماری اسلامی نهفته است، به مؤلفه‌هایی اشاره می‌شود که برای ایجاد حس عبادت در انسان لازم است و نهایتاً در پایان این تحقیق، هر سه مسیر به یک نقطه مشترک می‌رسند که همان محل نتیجه‌گیری نهایی است.

هدف اصلی پژوهش پیش رو را می‌توان بدین گونه بیان نمود: مطالعه تطبیقی کلیسای نور و کلیسای روی آب تادائو آندو با سیر آفاقی و انفسی، بر اساس نوع نگاه به معبود در آموزه‌های اسلامی. این تحقیق در جهت نیل به نتیجه مطلوب‌تر، اهداف فرعی‌ای را به صورت ذیل مطرح می‌نماید:

- (۱) طرح آیاتی از قرآن و بررسی سیر آفاقی و انفسی از نظر هندسی.
- (۲) مشخص کردن فصلی مشترک مابین موارد فوق در چگونگی و نوع نگاه به معبود.

پیشینه تحقیق

Sukhtej Singh Gill در بخشی از پایان نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان "مطالعه ویژگی های نور طبیعی در ساختمان های منتخب طراحی شده توسط لوکوربوزیه، لوئی کان و تادائو آندو" به بررسی کلیسای نور می پردازد و چنین می گوید که "ادراک کلی از یک فضا تحت تأثیر برخی از ویژگی های اساسی نور طبیعی است و ویژگی کلی یک فضا را می توان با تأکید بر منبع نور طبیعی به عنوان یک عنصر بصری افزایش داد".

مهدی نوری در "بررسی نقش نور در معماری مذهبی ایران و ژاپن" با بررسی مسجد شیخ لطف اله اصفهان و کلیسای نور اوزاکا بیان می دارد که استفاده از نور طبیعی در فضا سازی ها به عنوان عنصر اصلی بیان کننده و انتقال حس و حال فضا به مخاطب و همچنین روح بخشی به فضا استفاده شده است و نور به عنوان راهنما و راهبر، بیننده را از ابتدای مسیر ورود، به جایگاه و هدف اصلی هدایت می کند. در مقاله "مقایسه کلیسای نور و خانه طباطبائی ها" انسیه ولی، نقش نور را در تزیینات مطرح کرده و می گوید: تزیینات را می توان با مصالح طبیعی و با کم زیاد کردن نور به دست آورد که هم از نظر عملکرد و هم از لحاظ حسی قابل توجه است.

الهه عزیزیه در "نقش نور در مراحل طراحی تادائو آندو" به این نتیجه می رسد که آندو در کلیسای نور به مفاهیمی فراتر از جنبه روشنایی نور دست یافته و از نور برای رسیدن به مفاهیم عرفانی و رسیدن به پویایی فضایی استفاده کرده است. در پژوهش "بررسی ساختارهای طبیعت گرا و تأثیر آن بر شکل گیری آثار معماری تادائو آندو" مهسا حامیان، پس از بررسی کلیسای روی آب و کلیسای نور بیان می کند که طبیعت مانند متنی است که هر کس برداشت خودش را از آن دارد.

مبانی نظری

تادائو آندو^۱:

او متولد اوزاکا در سال ۱۹۴۱ است و کارگاه شخصی خود را در سال ۱۹۷۰ دایر نموده و تاکنون، بیش از یکصد و پنجاه پروژه معماری را طراحی کرده است. آندوی خودآموخته، از با نفوذترین معماران پست مدرن نسل دوم ژاپن محسوب می شود. اگرچه برجسب کمینه گرایی بر او خورده است، اما توجه عمده او، بر تلفیق فرم های مدرن با مفاهیم و شیوه های سنتی ژاپن استوار است. به بیان دقیق تر، هدف او تغییر معنای طبیعت از گذرگاه معماری است. مصالح معماری آندو، بتن خام، خورشید، آسمان، سایه و آب است. یا به عبارت بهتر، فضا(عزیزیه، ۱۴۰۱).

^۱ - Tadao Ando.

تأکید او بر این نکته است که استفاده کنندگان از بنا باید طبیعت را تجربه و احساس کنند. و اینها، همه ریشه در سنت منطقه ای زیستگاه او_ یعنی کانزای_ دارد(فورویاما، ۱۳۸۷).

آندو صریحاً درباره پدیده شناسی صحبت نمی کند. با این حال، خواندن مقاله هایش درباره معماری نشان می دهد که روش تفکر او در مورد معماری شبیه و موازی با روش تفکر فیلسوفان معماری است. موضوعات متفاوت از قبیل اتحاد سوژه و اوبژه، بدن و حرکت، حافظه، جسم شناسی، ادراک چند حسی، نور، منطقه گرایی و مکان که در اندیشه های آندو بسیار مورد استفاده قرار گرفته و در کارهای انجام شده اش مورد توجه قرار گرفته اند، اندیشه ها و نگرانی های اصلی گفتگوهای فنومنولوژی در معماری هستند (Shirazi, 2012). برای او طراحی راهی برای کشف ماهیت اشیاء و ذات پدیده ها است. به دلیل این نزدیکی، در کار معماری او، ما با پدیده ها و "آرزوی آشکار شدن خود" مواجه می شویم (Co, 1995, p. 22). همان طور که آیزمن می گوید: "آندو هم مثل هاکو به ما فضاهایی را که به معنی اشاره می کنند نمی دهد، بلکه به ما اشیای واقعی و بتن که معنی دارند می دهد" (Eisenman, 1991, p. 7). ورن بلاسر به کلمه "تکنی" که در یونانی به معنی هنر و صنعتگری است اشاره می کند و می گوید: "تادائو آندو، سازنده معماری متفکر، ساختمان هایی با تکنی می سازد که زیبایی و همزمانی آن ها جذاب است" (Blaser, 2001, p. 52). آندو قصد دارد شخصیت واقعی یک چیز را به دست آورد تا "جوهر آن را کشف کند" (Ando, 1994b, p. 472).

آندو می گوید: "روشنایی: آفریننده روابطی که دنیا را تشکیل می دهند ... پیوسته دنیا را بازآفرینی می کند (Ando, 1993a, p. 470). آندو ساختن فضا را بالاتر از ساختن مکان می شمارد، لیکن ابزار او برای این آفرینش گری، گرد هم آوردن عناصر طبیعی و محیطی در یک چشم انداز است. وی در این باره می گوید که هندسه، چشم انداز پیرامون را همچون، یک قاب جدا می سازد و آن را برتری می دهد و بدین گونه با فراهم آوردن دایره ها و مربع ها، مکان معماری را می سازد. هندسه به واسطه تراشیدن نور به درون فرم ها و به کارگیری خطوط و احجام، با روح سایت به گفتگو می نشیند. آندو در سراسر فعالیت خویش بیشتر در مورد سه نوع اساسی معماری که در ژاپن بسیار یافت می شود؛ خانه، معبد و موزه جستجو کرده است (شیرازی، ۱۳۸۰: ۳۰).

رویکرد آندو به مکان و فضای معماری آنجایی که مکان را شالوده فضا می شمارد و برای ساختن فضا در صدد تهیه مکان است به اندیشه های هایدگر درباره فضا و مکان نزدیک می شود. قوی ترین تأثیر را بر کارهای آندو، معماری سنتی کشورش باقی گذاشته است (آندو، ۱۳۸۱: ۱۶۳). آندو به قدرت تاریکی اعتقاد دارد و ادعا می کند که در فرهنگ ژاپنی مدرن "ادراک عمق و غنای تاریکی" از دست رفته است (Ando, 1990b, p. 458). بنابراین او سعی

دارد قدرت نور را در معماری خود نشان دهد به عنوان مثال، در مورد کلیسای نور، پرستنده (نمازگزار) نه از خود دیوارها بلکه از نور و حرکت آن در طول روز مطلع می شود (Russel, 1999). او اعتقاد دارد که، فرم از تأثیر فضایی می کاهد و در نتیجه جذابیت معماری را محدود می کند. به عبارت دیگر، معماری او حاصل ارتباطی است که بین این عناصر وجود دارد. برای آشنایی و شناخت بیشتر، کارهای آندو را بر اساس ساختار و کالبد به سه بخش معماری یگانه انگاری دو گانه انگاری و کثرت گرایی تقسیم بندی می کنیم. آن دسته از کارهایی که در شمار معماری یگانه انگاری قرار می گیرند دارای فرمی خالص، طراحی واضح و فضایی قوی هستند. این نوع معماری بیشتر در خانه ها و کلیساهای کوچک دیده می شود. در این فضاها با آرامشی روبرو می شویم که یادآور فضای سنتی چاپخانه های ژاپنی است. در این فضا بر اساس ریتمی وحدت بخش، کل به جزء تبدیل می شود. این ریتم حتی در نور و سایه نیز تکرار می شود (فورایاما، ۱۳۸۷: ۱۳-۱۹). در معماری دو گانه انگار، آندو روش خاص خود را اعمال می کند. به عبارتی روش او از هیچ نوع معماری دیگری تأثیر نپذیرفته است. در معماری دو گانه انگار، فضا بر اساس نیروی پویا شکل می گیرد. این نیرو از تضاد بین فرم و فضا ایجاد می شود. در این نوع معماری بر خلاف معماری یگانه انگار که فرم بر فضا غالب است، فرم و فضا دارای ارزش یکسانی است و در اینجاست که نوآوری های آندو تجلی می یابد (شیرازی: ۱۳۸۰، ۲۹-۳۴).

کلیسای نور^۱:

در سال ۱۹۸۹، ساخت کلیسای نور که در محله مسکونی آرام و کوچکی در شهر ژاپنی ایباراکی، اوزاکا واقع شده بود، به پایان رسید. این پروژه با هدف تکمیل یک مجموعه قدیمی مسیحی متشکل از یک معاونت و یک کلیسای چوبی کوچک که از قبل موجود بود، آغاز شد. این به معنای اولین مرحله از فرآیند طراحی مجدد کامل مجموعه بود. مشخصه این کلیسا حجم بتنی منشوری بر طنین و انتزاعی است که آن را تشکیل می دهد، که توسط یک دیوار بتنی مورب عبور می کند و نور به شیوه ای شاعرانه از طریق صلیب بریده شده بر روی دیوار محراب، به درون تاریک آن نفوذ می کند. مصالح اصلی این کلیسا از بتن مسلح و شیشه است (METALOCUS, GONZALO 2021-GARCÍA MORENO).

این ساختمان با اعانه های اعضای کلیسا ساخته شد. بودجه آن ۲۵ میلیون ین (حدود ۲۱۸ هزار دلار) بود. آندو در ابتدا بر این گمان بود که این مبلغ برای تکمیل ساختمان کافی نیست و از این رو نخست به فکر ساخت کلیسای سربازی بود با دیوارهایی که به آسمان دید داشتند. در صورتی که در طول چهار یا پنج سال اعانه کافی جمع آوری

¹ - Church of the Light (1987-1989).

می شد، این امکان وجود داشت که سقفی برای کلیسا کار بگذارند. اما نهایتاً این ساختمان به لطف و همت اعضای کلیسا و شرکت سازنده به طور کامل ساخته شد (تادائو آندو، ۱۳۸۶: ۳۶).

ده سال بعد یک کلاس تعلیمات دینی به کلیسای نور اضافه شد. این کلاس مکان عبادت نبود بلکه یک فضای خدماتی در کنار سالن اصلی بود مانند فضاهای دیگر خدماتی اعم از کتابخانه و آشپزخانه که به مراجعه کنندگان خدمات ارائه می کنند. در قسمت بیرونی، نازک کاری، فضای کلاس و مبلمان آن از جنس چوب نمدار بوده که از تخته های چندلا ساخته شده اند و فضای داخلی را به سادگی آراسته اند. او معمولاً از مصالح سنگ طبیعی مانند چوب و بتن در ساختمان هایش استفاده می کند و به ما این امکان را می دهد تا احساس ساختمان ها را درک کنیم. این بنا یک کلیسای پروتستان خیلی ساده با تزئینات کم است اما کشیش این کلیسا از این ساختمان کاملاً راضی است (فرویاما، ۱۳۸۷: ۴۲-۴۱).

برای آندو، کلیسای نور معماری دوگانگی است - ماهیت دوگانه هستی - جامد / پوچ، نور / تاریک، روشن / آرام. تفاوت های موجود، کلیسا را خالی از هرگونه زیورآلاتی می سازد که فضایی خالص و بدون تزئین را ایجاد می کند. تلاقی نور و جامد، آگاهی ساکنین را نسبت به امور معنوی و دنیوی در درون خود افزایش می دهد. استفاده از مصالح ساده، دوگانگی فضا را تقویت می کند. ساختار بتنی هر گونه تمایز از نقوش سنتی مسیحی و زیبایی شناسی را حذف می کند. علاوه بر صلیب اکسترود شده از نمای شرقی، کلیسا از یک پوسته بتنی تشکیل شده است. بتن با ایجاد یک مکان عبادت محقرتر و مراقبه بر تاریکی کلیسا می افزاید. به عنوان گواهی بر معماری مینیمالیستی، صلیب های خالی در دیوار رو به شرق، تنها نماد مذهبی برجسته موجود در کلیسا است (archdaily.com -church-of-the-light).

تادائو آندو می گوید:

"نور تنها زمانی شکوهمند می شود که در پس زمینه عمیق ترین تاریکی روشن شود. من می خواستم طبیعت را تا حد زیادی انتزاع کنم و در عین حال معماری را به همان نسبت خالص کنم. تغییرات نور گذرا رابطه بین انسان و طبیعت را دوباره به ما یادآوری می کند" (Tadao Ando: 1983-2000).

در جای دیگری می گوید:

"همیشه سعی کرده ام مواد طبیعی را وارد بخش های خاصی از ساختمان ها کنم، آنهایی که با دست و پای مردم در تماس هستند، زیرا متقاعد شده ام که مصالحی که ماهیت خاصی دارند، مانند بتن و چوب، در ساخت و ساز غیرقابل جایگزین هستند، زیرا ما معماری را از طریق حواس درک می کنیم" (Iglesia de la Luz, Ibaraki, Osaka).

در جدول زیر مشخصات این بنا آورده شده است:

جدول شماره ۱- ویژگی‌های کلیسای نور؛ ترسیم از نگارنده

عنوان	کلیسای نور
معمار	تادائو آندو
محل ساخت	ایباراکی، اوزاکا، ژاپن
سال ساخت	۱۹۸۹
فرم بنا	مکعب مستطیل
مصالح	بتن مسلح و شیشه
جایگاه صلیب	به شکل شکاف بر دیواره محراب
ویژگی فضا	درونگرا

کلیسای روی آب^۱:

در سال ۱۹۸۸، ساخت کلیسای روی آب واقع در قلب جزیره هوکایدو، متعلق به استان کامیکاوا به پایان رسید. علاوه بر صلیب شناور فولادی قابل تشخیص خود بر روی آب های آرام حوض، ویژگی کلیسای روی آب این است که چگونه معماری آن در هماهنگی کامل با طبیعت متغیری است که آن را احاطه کرده است. این پروژه از دو حجم منشوری چهار گوش، ده و پانزده متر مربع در پلان تشکیل شده است که بر روی دیگری قرار گرفته اند و رو به روی حوض مصنوعی قرار گرفته اند و در موقعیت خود توسط یک جریان مجاور جابجا شده اند. اصلی ترین مصالح این سازه بتن مسلح و شیشه است (METALOCUS, GONZALO GARCÍA MORENO-2021).

هوکایدو منطقه ای با زمستان های سرد در کرانه شمالی مجمع الجزایر ژاپن است. محیط پیرامون پر از درخت است و در بهار و تابستان رنگ سبز سراسر آن را فرا می گیرد. برگ ها در پاییز به رنگ قهوه ای در می آیند و در زمستان برف تمام ناحیه را می پوشاند. در این محیط طبیعی غنی، کلیسا مکانی است که در آن می توان به صفر باد، زمزمه جویبار و آواز پرندگان گوش فرا داد. با تغییر مسیر یک جویبار طبیعی، دریاچه ای مصنوعی پدید آمد و کلیسا با شکل هندسی مشخص خود در پشت دریاچه سر برافراشت. این منظره در آمیختگی چشم اندازهای طبیعی باغ و معماری از شاهکارهای محوطه سازی معاصر ژاپنی است (فرویاما، ۱۳۸۷: ۳۶).

عنصر طبیعت که در تمام معماری تادائو آندو آشکار است، به سمت رودخانه ای کوچک در میان درختان راش شیب دار یافت می شود و آغازگر تجربیات پنهانی در این کلیسای روی آب در تومامو، ژاپن است. در غرب، کلیسا توسط تپه ها و درختان احاطه شده است و یک هتل تفریحی در شرق قرار دارد. آندو در نیت خود موفق شد از طریق مسیر ورودی آیینی و مداری و همچنین با دیوار L شکل که کلیسا را به عنوان فضایی منزوی و محافظت شده

¹ - church on the water(1985-1988).

جدا از هتل پشت آن متمایز می کند، فضایی مقدس طراحی کند. محیط طبیعی اطراف کلیسا به این تجربه می افزاید، به خصوص در ماه های بین دسامبر و آوریل که زمین پوشیده از برف است (church-on-archdaily.com -the-water).

او می گوید:

"افق آسمان را از زمین جدا می کند، امر مقدس را از بی حرمتی جدا می کند. منظره لحظه به لحظه ظاهر خود را تغییر می دهد. در آن گذار، بازدیدکنندگان می توانند حضور طبیعت و امر مقدس را احساس کنند. نور خورشید، دریاچه و آسمان این کار را خواهند کرد. به خواندن ملودی های متنوع ادامه دهید" (Tadao Ando: 1983-2000). آندو در جای دیگری بیان می کند که:

"شما نمی توانید به سادگی چیز جدیدی را در یک مکان قرار دهید. شما باید آنچه را که در اطراف خود می بینید، آنچه در زمین وجود دارد جذب کنید و سپس از آن دانش همراه با تفکر معاصر برای تفسیر آنچه می بینید استفاده کنید." این فلسفه تادائو آندو همیشه در طراحی او مشهود است، زیرا او به دلیل توجهی که به طبیعت و رابطه بین فضاهای داخلی و خارجی ساختمان هایش دارد مورد تحسین قرار می گیرد (METALOCUS, GONZALO 2021-GARCÍA MORENO).

در جدول زیر مشخصات این بنا آورده شده است:

جدول شماره ۲- ویژگی های کلیسای روی آب؛ ترسیم از نگارنده

عنوان	کلیسای روی آب
معمار	تادائو آندو
محل ساخت	هو کایدو، کامیکاوا، ژاپن
سال ساخت	۱۹۸۸
فرم بنا	یک مکعب بر روی یک مکعب مستطیل
مصالح	بتن مسلح و شیشه
جایگاه صلیب	خارج از بنا بر روی دریاچه
ویژگی فضا	برونگرا

با توجه به همه موارد بالا، ویژگی های کلی دو بنا در جدول زیر آورده شده اند:

جدول شماره ۳- مقایسه ویژگی های عمومی کلیسای نور و کلیسای روی آب؛ ترسیم از نگارنده

عنوان	کلیسای نور	کلیسای روی آب
معمار	تادائو آندو	تادائو آندو
محل ساخت	ایباراکی، اوزاکا، ژاپن	هوکایدو، کامیکاوا، ژاپن
سال ساخت	۱۹۸۹	۱۹۸۸
فرم بنا	مکعب مستطیل	یک مکعب بر روی یک مکعب مستطیل
مصالح	بتن مسلح و شیشه	بتن مسلح و شیشه
جایگاه صلیب	به شکل شکاف بر دیواره محراب	خارج از بنا بر روی دریاچه
ویژگی فضا	درونگرا	برونگرا

یافته های پژوهش

هندسه مناسب برای ادراکات حواس پنجگانه انسان مخصوصاً حس بینایی:

فراهم نمودن عالم ماده برای انسان، فقط از راه ابزار حواس پنجگانه و با شیوه جستجوی عقلی فراهم می شود. زیرا، می توان به جرأت اذعان نمود که مهم ترین راه ارتباط انسان با فضای معماری و محیط اطراف خود، «حس بینایی» او می باشد. اگر فضا در جهت دید و حس بینایی انسان طراحی گردد، نقطه دید او نیز، می تواند هرچه بیشتر متنوع، متغیر و متحرک طراحی شده، در نتیجه، او به حرکت مادی تشویق شده و نقطه دید او نیز هرچه بیشتر متنوع، متغیر و متحرک می تواند طراحی شود.

شکل شماره ۱- هندسه مناسب برای حواس پنج گانه انسان؛ (نقره کار، عبدالحمید، ۱۳۹۴: ۷۱)

هندسه مناسب برای نفس عقلانی و قوه تفکر و تعقل انسان:

چگونه می توان فضاها را جهت نیل به ابراز و ادراک بهتر عقلانی انسان تعریف نموده و این فضاها را جهت رسیدن به این امر خطیر، بسترسازی نمود؟ حضرت علی (ع) ۱، و اغلب حکیمان (همانند ارسطو، ابن سینا و...)، سکون را پیش زمینه، و پیش قراول تفکر و اندیشه ها می دانند. در سکوت و سکون، روشی از توقف ادراک حواس پنجگانه

۱. حضرت علی علیه السلام در حدیث دیگری می فرماید: "سکوت باغ اندیشه هاست".

انسان اتفاق می‌افتد که می‌تواند زمینه‌ساز تفکر-تذکر و مراحل بعدی شود که در نهایت، منجر به حرکات مادی و گرایش‌های غریزی، و کسب حکمت و نزهت در انسان شود. این اتفاقات، زمانی رخ می‌دهند که بدانیم تعقل، دارای حداقل عناصر دیداری، شنیداری و دیگر موثرات در حواس پنجگانه می‌باشد. این نوع از فضا، شرایط و قوانین خاص خود را می‌طلبد:

- انسان باید تا آنجا که می‌شود ساکن بوده و نقطه دید او نیز اجزاء و عناصر متنوع و متحرک دیداری نداشته باشد.
- این چنین فضایی زمان درون‌گرایی باید دارای هندسی محوردار و قرینه بوده و همراه با آرایه‌های انتزاعی و تجریدی مانند آرایه‌های هندسی و خطوط نوشتاری باشد که معانی خاص را القاء نماید.
- در مجموع، این فضا باید بستر سیر از کثرت به وحدت، از صورت به معنا و از آفاق به انفس و از زیبایی‌های زمینی و ظاهری به زیبایی‌های معنوی و روحی را فراهم نماید.

شکل شماره ۲ - هندسه مناسب برای تفکر و تعقل؛ (نقره کار، عبدالحمید، ۱۳۹۴: ۷۲)

هندسه مناسب برای حضور قلب و خودآگاهی روحی انسان:

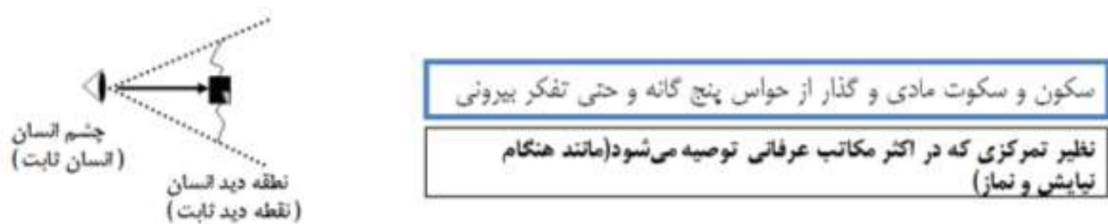
ابراز عقل و شیوه ادراکی، در بسیاری از مکاتب عرفانی، از طریق توقف حواس پنجگانه و حتی خواطر عقل جزئی و معیشتی، و با تمرکز قلبی انجام می‌شود. تمامی این موارد و مطالب مطروحه، جهت خودآگاهی و روحی و رسیدن به مرتبه علم حضوری و مقام رضایت و تسلیم و کرامت در انسان است؛ همانطور که حضرت علی^(ع) نیز بیان می‌دارند که: یکی از پنج قوای نفس روحانی انسان فنای در بقا می‌باشد. نگارنده و پژوهشگر بر این باور است که منظور فتایی از حواس پنجگانه ظاهری، مقدمه: بقاء در خودآگاهی روحی، صیوررت جوهری و تکامل جاودانی انسان باشد. اگر انسان بخواهد جهت رسیدن به مرتبه و مقام علم حضوری، الهامات انفسی و صیوررت وجودی قدم بردارد، باید بتواند مسیری را طی نماید:

- انسان برای اینکه بتواند به روح الهی خود و عقل کل و انسان کامل توجه نماید، باید به دور از عناصر محیطی و محرک حواس پنجگانه و خواطر فکری و معقولات جزئی باشد.

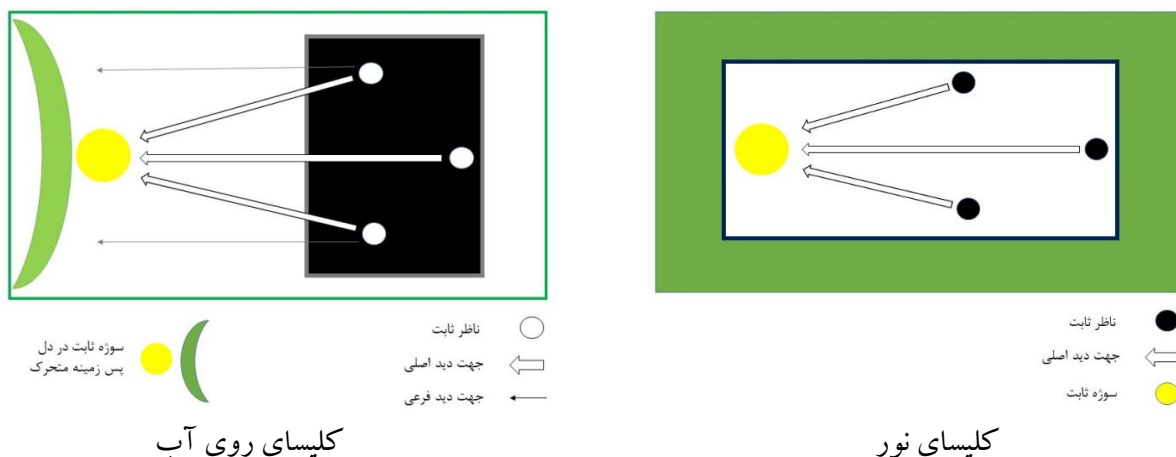
– فضای مناسب برای این ابزار شیوه ادراکی را که همانا، سکون و تمرکز کامل فضا و هندسه و نبود تنوع و تکثر اجزاء و عناصر معماری در آن است، فراهم نماید.

اگر مجموع این مطالب را بتوان به طور خلاصه بیان نمود، باید اینگونه بازگو کرد که فضای رسیدن به ذات و روح عرفانی از دو طریق تحقق می‌یابد: ۱. با خالی بودن فضا و هندسه‌ها از انگیزه‌های ادراکات حسی و عقل جزئی و افکار معیشتی؛ ۲. از طریق سکون و تمرکز ارادی و قلبی انسان و بازگشت به خویشتن حقیقی، روحانی و جاودانی خویش تحقق. نیازهای مطرح شده انسان تا بدینجای پژوهش، و مفهوم حقیقی عبادت و صیورورت جوهری، زمینه‌ساز مجموعه احکامی است که برای مسجد و نمازگزار در اسلام مطرح شده است. همانطور که اشاره شد این سه نوع ابزار و شیوه‌های ادراکی در طول یکدیگر، بستر سیر انسان از ظاهر به باطن، از کثرت به وحدت، از صورت به معنا، از عالم ماده به عالم روح و به تعبیری توفیق توبه انسان در عروج از عالم حواس، به عالم عقل و روح الهی و محضر انسان کامل را که هدف غایی از خلقت جهان و انسان‌هاست فراهم می‌نماید (نقره کار، عبدالحمید، ۱۳۹۴).

شکل شماره ۳- هندسه مناسب برای حضور قلب و خودآگاهی انسان؛ (نقره کار، عبدالحمید، ۱۳۹۴: ۷۳)

با توجه به موارد فوق در مورد کلیسای نور و کلیسای روی آب، در مورد نقطه دید انسان (هدف) و محل قرار گیری ناظر (انسان)، شکل زیر در جهت مقایسه دو کلیسا ارائه می‌گردد.

شکل شماره ۴- مقایسه هندسه و جهت دید ناظر در کلیسای نور و کلیسای روی آب؛ ترسیم از نگارنده

بررسی چند آیه از قرآن:

(۱) وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَ نَعَلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (سوره ق، آیه ۱۶).^۱

علامه طباطبایی در تفسیر المیزان در مورد این آیه می فرماید:

جمله "وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ" مفید ثبوت و دوام و استمرار است به استمرار وجود انسان. و معنایش این است که ما انسان را خلق کردیم و ما همواره تا هستی او باقی است از خاطرات قلبیش آگاهیم و نیز همواره از رگ قلبش به او نزدیکتریم. کلمه "ورید" به معنای رگی است که از قلب جدا شده و در تمامی بدن منتشر می شود و خون در آن جریان دارد. بعضی (روح المعانی، ج ۲۶، ص ۱۷۸) هم گفته اند معنای رگ گردن و حلق است و به هر معنا که باشد در آیه شریفه آن را طناب خوانده چون شبیه به طناب است و اضافه حبل به ورید اضافه بیانیه است. و معنای جمله این است که ما به انسان از رگ وریدش که در تمامی اعضایش دویده و در داخل هیكلش جا گرفته نزدیک تریم آن وقت چگونه به او و به آنچه در دل او می گذرد آگاه نیستیم؟

این جمله می خواهد مقصود را با عبارتی ساده و همه کس فهم اداء کرده باشد و گرنه مسأله نزدیکی خدا به انسان مهم تر از این و خدای سبحان بزرگتر از آن است؛ برای اینکه خدای تعالی کسی است که نفس آدمی را آفریده و آثاری برای آن قرار داده پس خدای تعالی بین نفس آدمی و خود نفس، و بین نفس آدمی و آثار و افعالش واسطه است، پس خدا از هر جهتی که فرض شود و حتی از خود انسان به انسان نزدیکتر است و چون این معنا معنای دقیقی است که تصورش برای فهم بیشتر مردم دشوار است لذا خدای تعالی به اصطلاح دست کم را گرفته که همه بفهمند، و به این حد اکتفا کرده که بفرماید: «ما از طناب ورید به او نزدیک تریم و یا در جای دیگر قریب به این معنا را آورده بفرماید: "إِنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ = خدا بین انسان و قلبش واسطه و حائل است" (المیزان، ج ۱۸: ۵۱۴-۵۲۰).

(۲) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَ أَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (سوره انفال، آیه ۲۴).^۲

علامه طباطبایی در تفسیر این آیه می فرماید:

^۱ و همانا ما انسان را آفریده‌ایم و هر چه را که نفسش او را و سوسه می‌کند می‌دانیم و ما از شریان و رگ گردن به او نزدیکتریم (و بر او مسلطیم).

^۲ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! هرگاه خدا و رسول شما را به چیزی که حیات‌بخش شماست دعوت می‌کنند، بپذیرید و بدانید خداوند، میان انسان و دل او حایل می‌شود و به سوی او محشور می‌شوید.

"حیلولة" به معنای حائل شدن در وسط دو چیز است، و "قلب" عضوی است معروف، و لیکن بیشتر در قرآن کریم استعمال می شود در آن چیزی که آدمی بوسیله آن درک می کند، و به وسیله آن احکام عواطف باطنیش را ظاهر و آشکار می سازد مثلاً حب و بغض، خوف و رجاء، آرزو و اضطراب درونی و امثال آن را از خود بروز می دهد، پس قلب آن چیزی است که حکم می کند و از دوست می دارد و دشمن می دارد و می ترسد و امیدوار می شود و آرزو می کند و خوشحال می شود و اندوهناک می گردد، وقتی معنای قلب این باشد پس در حقیقت، قلب همان جان آدمی است که با قوا و عواطف باطنیه ای که مجهز است به کارهای حیاتی خود می پردازد.

و انسان مانند سایر مخلوقات که هر یک جزئی از عالم خلقت را تشکیل می دهند مرکب از اجزای مختلف و مجهز به قوا و ابزاری است که تابع وجود او است، و او آنها را مالک است و در مقاصد وجود خود از همه آنها کار می کشد و این اجزاء و قوا و ادوات همه با او مربوط و او حاکم بر همه آنها است، و آن اجزاء را با همه کثرتی که دارند و آن قوا و ادوات را با همه تعددی که دارا هستند یکی می کند، البته یک واحد تامی که در عین وحدتش هم کار می کند و هم حرکت می کند و هم از حرکت می ایستد.

پس خدای سبحان حایل میان آدمی و میان قلب او است و انسان هر چه را که دارد و بهر چیزی که بنحوی از انحاء اتصال و ارتباط دارد، خداوند به آن چیز نزدیکتر و مربوط تر است، همچنانکه فرموده: "وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ". آیه مورد بحث هم که می فرماید: «وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ» به همین حقیقت اشاره می کند پس خدای تعالی از آنجایی که مالک حقیقی تمامی موجودات و از آن جمله انسان است، و خود او کسی حقیقی نیست پس او از خود انسان به انسان و قوایی که انسان مالک است، نزدیکتر است. چون هر چه را که انسان دارد خدای تعالی به او تملیک کرده پس او میان وی و میان مایملکش حائل و رابط است (المیزان، ج ۹: ۵۸-۵۹).

(۳) وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (سوره بقره، آیه ۱۱۵).^۱
(وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ) الخ، مشرق و مغرب و جنوب و شمال و هر جهت دیگر از آنجا که بحقیقت معنای کلمه ملک خداست و ملک حقیقی هم تبدل و انتقال نمی پذیرد و چون ملک اعتباری میانه ما افراد یک اجتماع نیست، و نیز از آنجا که ملک خدا بر ذات هر چیزی قرار می گیرد، خودش و آثارش را شامل می شود و چون ملک اعتباری ما نیست که تنها متعلق به اثر و منفعت هر چیز می شود، نه بذات آن، و نیز از آنجا که

^۱ مشرق و مغرب، از آن خدا است! پس به هر سو رو کنید، رو به خدا کرده اید. خداوند دارای قدرت وسیع و [به همه چیز] دانا است.

در تفسیر المیزان آمده است:

ملک بدان جهت که ملک است قوامی جز بمالک ندارد، لذا خدای سبحان قائم بر تمامی جهات و محیط بآن است در نتیجه کسی که به یکی از این جهات متوجه شود به سوی خدایتعالی متوجه شده است.

... یعنی ملک خدا و احاطه او بشما وسعت دارد و نیات شما به هر سو توجه کند، او نیز از قصد شما آگاه است و او مانند یک انسان و یا مخلوق جسمانی دیگر نیست که نشود به سویش توجه کرد مگر وقتی که در جهت معینی قرار داشته باشد، و نیز مانند ما انسان ها نیست که اطلاعی از توجه اشخاص به سویمان پیدا نکنیم مگر وقتی که از جهت معینی به سوی ما توجه کنند یا از پیش روی ما در آیند، یا از دست راست ما و یا از جهتی دیگر، چون خدای تعالی نه خودش در جهت معینی قرار دارد نه متوجه باو باید از جهت معینی به سویش توجه کند تا او به توجه وی آگاه شود، پس توجه به تمام جهات توجه به سوی خداست و خدا هم بدان آگاه است. این را هم بدانیم که این آیه شریفه می خواهد حقیقت توجه بسوی خدا را از نظر جهت توسعه دهد، نه از نظر مکان، و خلاصه اگر فرموده به هر جا رو کنی بسوی خدا رو کرده ای با حکمش به اینکه در نماز باید بسوی کعبه رو کنید منافات ندارد (المیزان، ج ۱: ۳۹۰-۳۹۱).

(۴) فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ. وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ. يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ (سوره روم آیات ۱۷-۱۹).^۱

بنابراین سیاق آیه اشاره می کند به اینکه خلقت و تدبیری که در آسمان ها و زمین هست مخصوص خداست، که با حسنش اقتضای حمد و ثنای خدای سبحان را دارد، و نیز می رساند که انسان در سیر تاریخ و در زمان های مختلف، شرک و گناهدانی مرتکب شده، که ساحت مقدس خدای تعالی منزله از آن است. ظاهر بیرون آوردن زنده از مرده و به عکس خلقت موجودات زنده از زمین مرده، و دوباره خاک کردن آن هاست، و اما اینکه در آخر فرموده و زمین را بعد از مردنش زنده می کند؛ منظور آن حالتی است که زمین در فصل بهار به خود می گیرد و گیاهان از آن بیرون آمده و سبز و خرم می شود، و منظور از مردن زمین، خمودی آن در فصل پاییز و زمستان است، و اینکه فرمود: "وَ كَذَلِكَ تُخْرَجُونَ" معنایش این است که شما هم این چنین از قبرهایتان بیرون می شوید، خداوند به احیای جدیدی زنده تان می کند همچنان که همه ساله زمین را به احیای جدیدی بعد از مردنش زنده می کند (المیزان، ج ۱۶: ۲۴۲-۲۴۴).

در ادامه با توجه به مباحث مطروحه در این پژوهش جدول زیر ارائه می گردد:

۱. پس خدا را هنگامی که وارد شب می شوید و هنگامی که به صبح در می آید، تسبیح گوید. همه ستایش ها در آسمان ها و زمین ویژه اوست و شب و آن گاه که وارد ظهر می شوید [نیز خدا را تسبیح گوید]. زنده را از مرده بیرون می آورد و مرده را از زنده بیرون می آورد و زمین را بعد از مرگش زنده می سازد و بدین گونه [از گورها] بیرون آورده می شوید.

جدول شماره ۴- مقایسه ویژگی های محتوایی کلیسای نور و کلیسای روی آب؛ ترسیم از نگارنده

عنوان	کلیسای نور	کلیسای روی آب
نوع ارتباط بین ناظر و هدف دید ناظر	ناظر ثابت و نقطه دید ثابت	ناظر ثابت و نقطه دید متحرک (طبیعت) ناظر ثابت و نقطه دید ثابت (صلیب)
نوع هندسه	هندسه مناسب برای حضور قلب و خودآگاهی انسان	هندسه مناسب برای تفکر و تعقل
آیه ۱۶ سوره ق	خدا بین انسان و قلبش واسطه و حائل است.	-
آیه ۲۴ سوره انفال	ما انسان را خلق کردیم و نیز همواره از رگ قلبش به او نزدیکتریم.	-
آیه ۱۱۵ سوره بقره	-	مشرق و مغرب، از آن خدا است! پس به هر سو رو کنید، رو به خدا کرده اید.
آیات ۱۷-۱۹ سوره روم	-	خلقت و تدبیری که در آسمان ها و زمین هست مخصوص خدا است.
ویژگی بنا در مورد نوع نگاه به معبود	توجه به نور خداوند در درون انسان	توجه به آیات خداوند در بیرون از انسان

نتیجه گیری

همان طور که خدای بزرگ در سوره نور خودش را نور آسمانها و زمین معرفی می کند، محل آن نور را نیز در خانه هایی می داند که هر صبح و شام او را یاد می کنند و در این خانه ها، انسان هایی هستند که تجارت و کسب و کار، آن ها را از ذکر خدا دور نمی کند. بنابراین در اینجا یک محور تشکیل می شود. محوری که یک سر آن خدای رحمان و طرف دیگر آن انسان قرار دارد و هدف آن ایجاد یک رابطه، یک راه برای اتصال، یک روش برای شناخت و معرفت به خدای زیبا است. خداوند این مسیر را در دنیای خارج از انسان با یافتن و شناخت آیات خودش توسط انسان، پایه ریزی کرده است، همچنین مسیری را در بطن، درون و فطرت حق جوی انسان قرار داده است که با دریافت و شناخت نور خداوندی، انسان می تواند با خالقش ارتباط برقرار کند. و این یک رابطه یکطرفه نیست بلکه دوطرفه است. آموزه های دینی از طریق طرح شیوه عبادت، در جهت ایجاد این ارتباط بر می آیند. ارتباطی بین انسانی در منفی بی نهایت، با خدایی شکوهمند، در مثبت بی نهایت. همچنین در این میان، هنر و معماری هم ابزاری هستند تا با زبان زیبای خود، انسان هبوط کرده را متوجه این اصل بکنند که:

باز جوید روزگار وصل خویش

هر که را کو دور ماند از اصل خویش

و در این راه کمک کار وی باشند تا مبدا فراموشی به سراغ انسان آید. پژوهش فوق نشان داد که توجه به آیات خدا در بیرون و انوار او در درون، تنها در معماری اسلامی خلاصه نشده است، بلکه اگر هر انسانی به فطرت خداجوی خود توجه کند، می‌تواند آثاری بیافریند تا در این مسیر به او کمک کند، آن هم فارغ از هر رنگ و لباس و نژادی که باشد. کلیسای نور مسیری را در دل عبادت کننده می‌جوید و توجه او را به دنیای بی‌نهایت بزرگ درون انسان معطوف می‌دارد، که اگر چنین شود، دیواره و جدار خشک و سرد و ساکن جسم و کالبد خاکی، با نور خداوند شکافته می‌شود و دل روشن می‌گردد به نور حق. و کلیسای روی آب راهی را در ذهن کنجکاو و پرسشگر عبادت کننده باز می‌کند و توجه او را به هستی بی‌نهایت بزرگ بیرون از جسمش - که او را احاطه کرده است - جلب می‌کند تا از زاویه ایمان نشانه‌های خداوندی را ببیند، طبیعت را ببیند و بفهمد که در هر فصل و هر سالی، چهره آن دگرگون می‌شود، می‌میرد و زنده می‌گردد، اما آن نشان و نام خداوندی (صلیب فولادی) همیشه بر روی آب که نشانه هستی و حیات است پایدار می‌ماند. چرا که وجود بی مرگ، تنها ذات پاک خود اوست. و این گونه است که معماری می‌تواند زبانی مشترک برای بیان مفاهیمی همچون حس عبادت و نوع نگاه به معبود در فرهنگ‌ها و مذاهب مختلف باشد.

منابع

- ❖ آندو، تادائو؛ ترجمه: گلکار، آبتین؛ (۱۳۸۶)؛ "تادائو آندو"؛ تهران: نشر هنر و معماری قرن.
- ❖ آندو، تادائو؛ ترجمه: شیرازی، محمدرضا؛ (۱۳۸۱)؛ "شعر فضا"؛ تهران: گام نو.
- ❖ تفسیر المیزان، علامه طباطبایی؛ ترجمه: موسوی همدانی، سید محمد باقر؛ جلد های اول، نهم، شانزدهم، هجدهم؛ چاپخانه دفتر انتشارات اسلامی (وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم).
- ❖ حامیان، مهسا؛ (۱۳۹۵)؛ "بررسی ساختارهای طبیعت گرا و تأثیر آن بر شکل‌گیری آثار معماری تادائو آندو"؛ اولین همایش ملی معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ملایر.
- ❖ شیرازی، محمدرضا؛ (۱۳۸۰)؛ "آندو فضا را چگونه می‌نویسد؟"؛ مجله معماری و فرهنگ، سال سوم، شماره ۹، صص. ۲۹-۳۴.
- ❖ عزیزیه، الهه؛ (۱۴۰۱)؛ "نقش نور در مراحل طراحی تادائو آندو"؛ دومین همایش بین‌المللی و هفتمین همایش ملی معماری و شهر پایدار، دانشگاه شهید رجایی.
- ❖ قرآن مجید، سوره های بقره؛ انفال؛ روم؛ ق.
- ❖ فرویاما، ماساتور؛ مترجم: موسوی، سید محسن؛ (۱۳۸۷)؛ "هندسه فضای انسانی (بررسی آثار تادائو آندو معمار معاصر ژاپن)"؛ تهران: علم و دانش: ثامن الحجج.

- ❖ فرویاما، ماسائور؛ ترجمه: محمدی، حمید؛ اشرف گنجوی، محمدعلی؛ (۱۳۷۹)؛ "مشاهیر معماری جهان ۲، تحلیل آثار اندیشه ها و دیدگاه ها تادائو آندو"؛ اصفهان: خاک.
- ❖ فرویاما، ماسائور؛ مترجم: محمدی، حمید؛ اشرف گنجوی، محمد علی؛ (۱۳۸۷)؛ "تادائو آندو"؛ (چاپ سوم): تهران: خاک.
- ❖ نقره کار، عبدالحمید؛ (۱۳۹۲)؛ "تعامل ادراکی انسان با ایده های فضایی - هندسی در معماری"؛ تهران: امیرکبیر.
- ❖ نقره کار، عبدالحمید؛ (۱۳۹۳)؛ "برداشتی از حکمت اسلامی در هنر و معماری"؛ تهران: کتاب فکرنو.
- ❖ نوری، مهدی؛ نوری، هادی؛ (۱۳۹۶)؛ "بررسی نقش نور در معماری مذهبی ایران و ژاپن نمونه موردی: مسجد شیخ لطف اله اصفهان و کلیسای نور اوزاکا"؛ اولین کنفرانس ملی توسعه پایدار در مهندسی عمران، معماری و شهرسازی.
- ❖ ولی، انسیه؛ (۱۳۹۱)؛ "مقایسه کلیسای نور و خانه طباطبائی ها"؛ دومین کنفرانس ملی معماری ایرانی اسلامی و توسعه پایدار.
- ❖ Ando, T. (1990b). Light, Shadow and Form. In: Co, F. D., ed. (1995). Tadao Ando Complete Works. London: Phaidon Press, p. 458.
- ❖ Ando, T. (1993a). Light. In: Co, F. D., ed. (1995). Tadao Ando Complete Works. London: Phaidon Press, pp. 470- 471.
- ❖ Ando, T. (1994b). The Agony of Sustained Thought: The Difficulty of Persevering. In: Co, F. D. ed. (1995). Tadao Ando Complete Works. London: Phaidon Press, pp. 472- 473.
- ❖ Blaser, W. (2001). Architecture of silence: Naoshima Contemporary Art Museum, Basel, Birkhauser.
- ❖ Co, F. D. (1995). The Architecture of Betrayal. In: Co, F. D., ed. (1995). Tadao Ando Complete Works. London: Phaidon Press, pp. 7-30.
- ❖ Eisenman, P. (1991). Indiciencies: In the drawing lines of Tadao Ando. In: Futagawa, Y., ed. (1991). Tadao Ando Details, Tokyo, A,D,A, pp. 6-9.
- ❖ Gilia, Sukhtej Singh; (2006); "Study of the Characteristics of natural lighte in selected biuldings desined by LE CORBUSIER"; LOUIS I. KAHN and TADAO ANDO.
- ❖ Russell, J. S. (1999). Places of Worship, London: Phaidon Press.
- ❖ Shirazi, Mohammadreza; (2006); "An Investigation on Tadao Ando's Phenomenological Reflections"; Armanshahr Architecture & Urban Development, 5(8), 21-31, Spring Summer 2012.

A comparative study of the Church of Light and the Church on the Water by Tadao Ando, with the temporal and spiritual course. (Based on the type of view of God in Islamic teachings).

Abstract

The upcoming essay is a research about Tadao Ando's Church of Light and Church of Water and comparing them with the worldly and spiritual course presented in Islamic verses, traditions, theories and architecture, which is in the direction of the way of looking at the Creator, God and his worship. Therefore, the current research is interdisciplinary and with an analytical approach. The purpose of this research is to investigate the temporal and spiritual course according to the type of place of the deity and the way of paying attention to it through the description and comparison of the Church of Light and the Church of Water. The main question of the research is that how and in what way does the spiritual and spiritual process in order to reach the perfection of worship in the place of worship relate to the church of light and the church of water? The results of this research - due to the innateness and internality of the sense of worship - indicate that regardless of whether the place of worship is a church or a mosque, in order to achieve more attention to the purpose of that place, which is the worship of God, one should From the journey in the horizons and the signs of God to the journey in the soul. This movement can be seen in the design and geometry of these two churches. Although the spiritual path in these two places is not like that of Islamic mosques, the Church of Light has an inner spiritual path with the presence of the heart and mystical intuition, and the Church of Water has a spiritual path suitable for human thinking and reasoning.

Key words: comparative study, church of light, church of water, Tadao Ando, worldly course and spiritual course